

ETO: 050(497.113)(091)

Bence Erika

∴ Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
∴ erikazambo@eunet.rs

LÁTHATATLAN VÁLTOZATOK¹

Invisible Versions

Tudománytalan és oktalanul fölényes megközelítés volna úgy kezelni a folyóirat első két évtizedét, hogy e korszak – a tudományosság, illetve a tudományos publicisztika kommunista pártideológia általi befolyásoltsága miatt – eleve érdemtelen periódus. Igaz, hogy a folyóiratban megjelent szövegek alapján valóságos szótárát tudnánk összeállítani az ideológiai időszerűtlenné válás és kompromittálódás szókincsének és retorikai alakzatainak. Senki sem használná ma már pl. az „önigazgatási jellegű társadalmi rendszer”, a „szakszervezetről alkotott marxista gondolat”, a „föderalizmus és az önigazgatási eszmények”, „az önigazgatású általános iskola”, a „küldöttrendszer”, a „társult munka” szókapcsolatokat, grammatikai szerkezeteket, fogalmakat és elnevezéseket. Ki hivatkozna ma már az Egységes Népfelszabadító Frontra mint releváns tényezőre, és természetesen nem kerül közlésre olyan tanulmány – mint amilyen a *Létünk* megjelenésének korai szakaszában olvasható –, amely valamely filozófiai polémiaiba a „nem lehet a marxizmust is ugyanúgy, mint a többi elméletet kezelni” pozíciójáról letekintve szól bele! Az is valószínű, hogy a szerzők egy része ma már nem vállalná/vállalja korábbi tanulmányainak ideológiai alapjait, bizonyos kitételeit, mi több, elhatárolódtak tőle, és szembefordultak ezzel az évtizedekig ható kényszerrel. Árokszállási Borza Gyöngyi a *Létünk* 2011/1-es számában közölt visszaemlékezésében 1982-re helyezi azt az időpontot, amikortól „a folyóirat beltartalmát tekintve is »igazodott« a korábban vörösről bordólilára változott fedőlapjához: arányaiban egyre kevesebb aktuálpolitikai jellegű, a rendszerhez, illetve a hatalomhoz való lojalitást demonstrálni hivatott publikáció kap helyet a lapban” (ÁROKSZÁLLÁSI BORZA 2011: 36), majd 1985-ben jelöli meg azt az időpontot, amikor a folyóirat – a szerkesztéspolitikában észlelhető ket-

¹ Az írás a *Létünk* alapításának negyvenedik évfordulója alkalmából a Forum Könyvkiadó Intézet és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában *A láthatatlan változat* címmel (a negyven évfolyamot digitalizált formában tartalmazó CD-melléklettel) megjelent válogatott tanulmánykötet bevezetőjének módosított változata.

tősségek és meggyőződésbeli dualizmusok mellett is – végleg megszabadult „a pártideológia és aktuálpolitika tematizálásának maradék kényszerétől” (ÁROK-SZÁLLÁSI BORZA 2011: 38), amit a fedőlapjának „színeváltozása” kétéves késéssel követ; bordóvilárról ezúttal okkersárgára változva. Az idézett szerző is utalt a folyóirat első és majd tizenkilenc éven át aktív főszerkesztője, Rehák László életpályájának és munkásságának „ellentmondásoktól sem mentes” (ÁROKSZÁLLÁSI BORZA 2011: 42) jelenség-mivoltára, amelynek objektív látószögű kutatása előttünk álló igény és feladat. A *Létünk* 2011/2-es számában Ózer Ágnes (ÓZER 2011) és Gábrity Molnár Irén (GÁBRITY MOLNÁR 2011) tanulmánya, illetve emlékezése – szándékunk szerint – e kutatásokhoz nyit utat, jelent bevezetőt.

Áttekintve e vitatott/vitatható korszakot, egyértelműen észlelhető, hogy a kötelező ideológiai vonal mellett – akár ugyanazon szövegen belül is – milyen erősen van jelen már a kezdetektől fogva egy nyitottabb, a modern világ történései felvetette és ezen kihívásokra a tudományos diskurzusok független és tárgyilagos nyelvén választ adni igyekező új, perspektivikusabb szólam is. Ez a beszédmód elsősorban a tudománytörténeti és -módszertani, a kultúra-, művelődés- és irodalomtörténeti, illetve az irodalmi/művészeti kérdésekkel foglalkozó tanulmányokra, szövegekre jellemző, még akkor is, ha a szerző – elképzelése, kutatása és eredményeinek kifejtése előtt – megteszi a hatalmi ideológia felé a kötelező tiszteletköröket! Már az első számban felmérés jelent meg Vajdaság magyar népességének területi eloszlásáról, majd a következőben huszonnyolc oldalas jogtörténeti „vázlat” a térségi többnyelvűség múltjáról és jelenéről, tanulmányok olyan irodalmi kérdésekről, mint az avantgarde (mára helyesírása is módosult: avantgárd!), vagy a huszitizmus és a magyar bibliafordítások történeti kapcsolódása. Nem véletlen az irodalmi és „művészetközi” szólamnak e hangsúlyos jelenléte a folyóiratban már a kezdetek óta, hiszen a folyóirat alapításáról szóló hivatalos okmány „társadalmi kérdésekkel, kultúrával és művészettel foglalkozó folyóirat”-ról szól (LÉTÜNK 1972). Az aktuálideológia betüremkedését a tudományba talán épp ezek a kutatások és elemzések képesek leginkább elkerülni és eliminálni (pl. a térség régészeti kutatásait feltérképező, a kontrasztív nyelvészeti kutatásokról, a kopernikuszi örökségről, a modern biológia, vagy az informatika fejlődéséről szóló tanulmányok az első évtizedben), legkevésbé a diszciplináris értelemben vett társadalomtudományi értekezések, illetve a tudományelméleti kérdéseket taglaló különböző tanulmányok.

Feltűnő, hogy a folyóirat 1977-es évfolyamától kezdődően néhány évig – a korábbi tematikai és beszédmódbeli sokszínűséghez képest – szokatlanul nagy mértékben kap helyet a „keményvonalas” ideológia és a titoizmus kultikus megéltsége. Annak megválaszolása, hogy miért volt szükség az ideológiai hovatarozásnak ilyen mértékű váratlan kinyilatkoztatására a folyóiratban, ami-

kor főszerkesztője és szerkesztőbizottsága változatlan, hogy milyen társadalmi mozgások és hatásmechanizmusok léptek színre – elmélyült kutatásokat igényel. Ezek azok az évfolyamok, amelyek hosszú és a korszak retorikai alakzataiból építkező Tito-szövegeket tartalmaznak, pártértekezleti beszámolókat, kommentárokat és elemzéseket közölnek, amelyeknek minősítésére e helyt nem vállalkozhatunk, nemcsak a részletes elemzések hiánya miatt, de abból a tárgyilagosságnak vehető megokolásból is, miszerint több mint két évtized távlatából „könnyű”, az akkori feltételeket figyelmen kívül hagyó felületesség volna leminősíteni a szerkesztéspolitikát, netán ironizálni a jelölt szövegek milyensége felett – amelyek egyrésztől nem is nevelésnek, inkább félelmetesnek tűnnek az idő távlatából, lévén a korszak retorikai közhelyeiből, szövegeiből és fenyegető nyilatkozataiból építkező beszédek, amelyek lényegében – s ezért döbbenetesek – tartalmilag üresek, miként tudománytalan és szakmai szempontból végtelenül gyenge szövegnek minősülnek pl. a korszak oktatásügyi kérdéseit taglaló, de a neveléstudomány alapszobjektumának nem a gyermeket, hanem az öngazdálkodást tekintő publikációk.

A folyóirat évfolyamai természetesen pozitív értelemben is tükrözik az időszaki társadalmi mozgásokat, s legtöbbször reagálnak is rájuk. A négy évtized során folyamatosan felmerülő és több szempontból is tárgyalt kérdés pl. a nőmozgalom–nőkérdés–feminizmus jelenségrendszere/szövevénye. Jól érzékelhető a korszerű orientációs igény abban, ahogy a nyolcvanas évek végén szerkesztői „behozzák” és kommentálják a folyóiratban a modern ember időtudatáról és más attribútumairól szóló – akkor aktuális – habermasi elméletet, ugyanezen időtájt a civil társadalomról, majd a kilencvenes évek elején a jogállamról szóló nézeteket, az 1990/2-es számban pedig számot vetnek a politikai szerveződésre vonatkozó jugoszláviai (szövetségi és köztársasági) rendelkezésekkel, a politikai színtértagolódás szabadságára vonatkozó törvényekkel. Vannak a folyóiratnak emellett jelen korig érvényes, mindenkor törekvései, mint a kultúraközi és interdiszciplináris nyitottság, a többnyelvűség, s a történeti évfordulókra, a szellemi alkotásokra, ezek ünnepeire, az emlékezés tropikus alakzataira odafigyelő igény.

Hivatkozott visszaemlékezésében Árokszállási Borza Gyöngyi (ÁROKSZÁLLÁSI BORZA 2011) aszerint is megkülönböztet korszakokat a folyóirat történetében, hogy fedőlapjának színe miképpen változott. Volt vörös, bordólila majd okkersárga megjelenése a *Létünk*nek. Értelmezése szerint ezek a változások a folyóirat életében a hatalmi ideológia tematizálási kényszerétől való szabadulásának mértékét jelölik. Nem tudom, van-e jelentésetes vetülete annak is, hogy a folyóirat később a barna sötétebb és világosabb, enyhén szürkéslilába hajló árnyalataiban is napvilágot látott. Egy időszakban eléggé szerény, majdnem igénytelen küllem jellemezte, amelyben a térséget sújtó gazdasági ellehe-

tetlenülés következményét ismerhetjük fel. Jelen időszakban sárga. Kivitelezését nagyobb fokú esztétikai igény jellemzi. A kilencvenes évek közepétől kezdődően már negyedéves folyóirat.

Rehák László 1971-től az 1990/2–3-as számig, Várady Tibor az 1990/4–5-ös számtól 2000-ig, Fehér Kálmán 2000-től 2003-ig, Németh Ferenc 2003-tól a 2007/3-as számig szerkesztette a *Létünk*et, míg e sorok írója a jelölt 2007-es számtól kezdődően teszi ugyanezt. A főszerkesztők foglalkozása és tudományos érdeklődése szükségszerűen megjelent és megjelenik a folyóirat szerkesztési koncepciójában. Eszerint volt (kommunista) ideológiai és szociológiai, társadalom- és jogtörténeti, politikai orientáltságú, a néprajz- és a művelődéstörténeti kérdések iránt nyitottabb korszaka. E logika szerint most elsősorban irodalomtörténeti jellegű folyóirat. Nem magyarázatként mondom, tény: 2007-ben úgy lettem szerkesztője, hogy az akkor érvényes minisztériumi folyóirat-kategorizáció értelmében a *Létünk* az irodalomtudományi és a nyelvészeti folyóiratok között szerepelt. Más besorolások értelmében – ma is – az ismeretterjesztés és a környezetkultúra tárgycsoportjába tartozik.

Hogy eredményeit kifejtse és közzétegye, egyetlen tudománynak sincs más eszköze, mint a nyelv, a nyelv teremtette elbeszéléslehetőségek. Az elbeszélés pedig egy hajszálnyira sincs a fikciótól, azaz az elbeszélő látószögét közvetítő narrációtól. A világ megismerése a XXI. században szövegértésen alapul. Pontosabban most vált fontossá és evidenssé a mindig is létező szabály. A *Létünk* alapításakor talán ez a kimondatlan felismerés miatt volt lényeges – a társadalomtudományi kérdésekkel foglalkozás igénye mellett – a kulturális és művészi meghatározottság a folyóirat jellegének kialakításában.

HIVATKOZÁSOK

ÁROKSZÁLLÁSI BORZA Gyöngyi 2011. Visszaemlékezés a *Létünk* 1976–1990 közötti időszakára = *Létünk*, 1., 32–43.

GÁBRITY MOLNÁR Irén 2011. Emlékezés Rehák Lászlóra – munkatársaként = *Létünk*, 2., 49–53.

ÓZER Ágnes 2011. Rehák Lászlóról 2011-ben = *Létünk*, 2., 39–49.